

SOCIJALDEMOKRATSKI POKRET SLOVENIJE O NACIONALNOM PITANJU DO PRVOG SVETSKOG RATA

APSTRAKTUM: U radu se prati razvoj stvaranja socijaldemokratskog pokreta Slovenije o nacionalnom pitanju u Austriji do Prvog svetskog rata. pokazuje se njena evolucija od shvatanja jugoslovenskog pitanja kao kulturnog do njegovog stvaranja kao državnog pitanja.

O Slovencima je dugo vladala zabluda da su izgubili sve veze sa svojim slovenskim etničkim poreklom, da gube vezu sa ostalim južnoslovenskim narodima, a samim tim i veze sa Balkanom.¹ Međutim, posle revolucionarnih događaja 1848. godine Austrija je znatno oslabljena i promene u organizaciji države su bile na pomolu. Mađarska se zalagala za dualizam, a ostali nemački narodi za federalizam i autonomiju. To se osetilo i u Sloveniji, gde su se političke snage polarizovale na Mladoslavence i na Staroslavence. Posle podele interesnih sfera između Beča i Pešte, u Sloveniji jača antigermanska opozicija. Pokreće se list "Slovenski Jug", čiji je urednik književnik Fran Levstik. U listu se prvi put šire ističe južnoslovenska orijentacija i prvi put govori o političkim, a ne samo o kulturnim vezama Slovenaca sa Srbima i Hrvatima. Klerikalci i austrofilci su oštro napadali Levstika. Istaknuti slovenački publicista Anton Tomašič pokreće 1868. godine list "Slovenski narod", organ mladoslavenačkog pokreta. U listu se otvoreno govori o potrebi političkog povezivanja Slovenije sa Hrvatskom i Slavonijom u okviru Monarhije.

Ideje povezivanja južnoslovenskih naroda imala je Ljubljanska konferencija održana 1. decembra 1870. godine. Osim slovenačkih predstavnika, konferenciji su prisustvovali i predstavnici Srba i Hrvata iz okvira

1 Ljubomir Stojanović, *Život i rad Vuka St. Karadžića*, Beograd 1924, str. 743.

Habsburške monarhije. Slovenački predstavnici su bili Janez Blajvajs, Davorin Trstenjak, Fran Levstik, Anton Tomšič, Fran Kosar, dr Ulaga i drugi. Bilo je oko 100 učesnika. Konferencija je usvojila Rezoluciju u kojoj se ističe da je skup rodoljuba hrvatskih, srpskih i slovenskih od 1. prosinca 1870. važan istorijski događaj, jer je:

“(1) jedinstvo Južnih Slovena, začeto u postanku naroda kroz sva svjetska zbivanja, ostalo neprestano živo u narodnom čuvstvu, a prema ostalim narodima očitovano u jedinstvu jezika; (2) južni Sloveni koji pod raznim imenima: Srba, Slovenaca i Hrvata žive u Habsburškoj Monarhiji osećaju danas jednake narodne potrebe. Da time zadovolje i tako osiguraju narodni svoj opstanak, ujedinjuju sve svoje sile, moralne i materijalne, te će ih upotrebljavati za svoje jedinstvo na polju književnom, ekonomskom i političkom.”

U Rezoluciji se, dalje, ističe: (3) da će južni Sloveni “raditi svakim zakonitim načinom na ostvarivanju svoga jedinstva na svoju korist i pravicu, a nikomu na štetu i nepravdu”, da će “udesiti svoj rad, kako bi mogli zadovoljiti jednakim potrebama svoje braće preko granice”. Oni posebno računaju podršku, društva i skupštine, na izbore i na novine, i drugu pomoć.

Na kraju se ističe da će “za očuvanje skupne koristi svi Južni Sloveni raditi sporazumno o svakom pitanju koje bi se ticalo ma i posebnih njihovih poslova”.²

Ta rezolucija je istovremeno objavljena u hrvatskim i srpskim novinama. U srpskim izdanjima, posle reči “Južni Sloveni”, u tačkama 5. i 6, izostavljene su reči “Habsburška Monarhija”, a jugoslovenstvo je isticano kao najdalekosežniji cilj tih pokreta. Ključnu ulogu u izradi Rezolucije imali su Laza Kostić iz Vojvodine i Ivan Danilo iz Zadra. Rezolucija je imala ogroman odjek među svim Južnim Slovenima u Monarhiji, pa i šire.³ Mnogi su se izjasnili ne samo za bratstvo unutar Monarhije nego i za bratstvo sa Srbima u Srbiji i Bugarima. Ipak planovi Rezolucije ne prelaze okvire Monarhije. Mada su pojedinci, kao što je Ferdo Kočever, isticali i šire zahteve u smislu da se ide ka stvaranju federacije svih slovenskih naroda.

U Hrvatskoj su Rezoluciju pozdravili Franjo Rački i Mato Mrazović. U Dalmaciji je “Narodni list” 28. 12. 1870. godine srdačno pozdravio Ljubljansku rezoluciju. U Vojvodini je Svetozar Miletić, u članku “Jedinstvo Južnih Slovena” pozdravio Rezoluciju pišući u “Zastavi” da je došao kraj Turskoj i Austrougarskoj monarhiji, Rezolucija je stvar za koju se vredi boriti. Novosadski list “Narod”, vlasništvo Jovana Subotića, štampa uvodni članak Mihaela Polit-Desančića sa naslovom “Obmana Slovena u Austriji” i još “progresivnije” pozdravlja Ljubljansku rezoluciju, ističući da Srbi, Hrvati i

2 “Novice”, 7. 12. 1870. – “Zastava”, 27. 12. 1870.

3 Kosta Milutinović. – *Problematika Ljubljanskog jugoslovenskog programa 1870. kod Srba i Hrvata*, “Zgodovinski časopis” X-XI, Ljubljana 1956-1957, str. 154-181.

Slovinci moraju imati zajedničku budućnost i da istinsko ujedinjenje nikada ne može biti u okviru Austrije, jer južnoslovenski i austrijski interesi nikada ne mogu biti istovetni, i ne mogu se rešiti u zajedničkoj državi. Laza Kostić je u "Zastavi" još jednom istakao značaj Ljubljanske rezolucije, braneći je od raznih pogrešnih tumačenja. Smisao Rezolucije nije bio u održanju Habsburške monarhije, već u tome što se odbacuje dualistička koncepcija preuređenja Austrije. To je za početak, po Lazi Kostiću, dobar rezultat, koji vodi ka federalističkim koncepcijama. To je samo taktički postupak, jer je Habsburška monarhija još jaka i moćna tvorevina.

Zvanična srpska politika je vrlo rezervisano istupila prema Ljubljanskoj konferenciji i Rezoluciji. U listu "Jedinstvo" ističu se mnoge opasnosti koje stoje pred zajednicom Južnih Slovena u Austriji, a najveća opasnost je njihovo nejedinstvo i delovanje Staroslovenaca i Mađarona u Hrvatskoj.

Rezolucija je imala odjeka i među Česima. Češki političari su mahom bili protiv dualizma, a za federalizam u Monarhiji, u kom bi slovenski elemenat bio potpuno ravnopravan sa Austrijancima i Mađarima. Nije se pominjala mogućnost razbijanja Monarhije.

Uprkos svim nedostacima, protivrečnostima, kontradiktornostima i nedoslednostima, Ljubljanska rezolucija je učinila mnogo na zbližavanju svih Slovena u Austrougarskoj, pa i na Balkanu i svih Slovena uopšte. Istaknuta je mogućnost šireg povezivanja Južnih Slovena u državotvornom smislu. Ona, analitički gledano, sadrži četiri moguće varijante:

"1. subdualizam državnopolitičko ujedinjenje Hrvatske, Slovenije i Vojvodine u okviru Ugarske;

2. isto takva jugoslovenska jedinica u subdualističkom odnosu prema austrijskoj državnoj polovini;

3. jednaka jugoslovenska jedinica kao deo opšte federalizovane Habsburške Monarhije, znači bez dualizma; i konačno

4. konstituisanje državne jedinice Južnih Slovena Habsburške Monarhije potpuno odvojene od ove države"⁴.

I pored toga što je napadan od monarhističkih pronemačkih i pro-mađarskih krugova i što se prema njemu odnosilo rezervisano u Hrvatskoj i Vojvodini, taj program je imao veliki uticaj na projugoslovensko raspoloženje u Sloveniji. U "Ljubljanskom južnoslovenskom programu" nije odlučeno ništa bitno i ništa konkretno, ali je on bio veliki podstrek južnoslovenskoj orijentaciji.

Od 1870. godine, pa sve do stvaranja Socijaldemokratske partije, južnoslovenska orijentacija u Sloveniji se probijala vrlo sporo, više kao stvar pojedinaca, a ne mase. Kada je Austrija 1878. godine okupirala Bosnu i Hercegovinu, u Sloveniji gotovo niko nije digao glas protiv te okupacije.

4 Janko Pleterski, - *Nacije, Jugoslavija, Revolucija*, IC "Komunist", Beograd 1985, str. 66.

Nacionalno pitanje se kretalo u domenu konzervativne i liberalne buržoazije. Prva je bila za Sloveniju, vezana sa nemačkim elementom, a druga je više naginjala ka autentičnosti slovenske kulture i razvoja, bez bilo kakvih radikalnih predloga. Nacionalno pitanje je buržoaziji služilo za njen ekonomski napredak, a ne kao težnja ka samoopredeljenju slovenačkog naroda. Bilo je značajno pisanje klerikalnog lista "Slovenec".

U slovenačkom primeru je očigledno da su predstavnici radničkih i seljačkih slojeva, kao i inteligencija proizašla iz tih slojeva, nametali konkretnija rešenja u smislu povezivanja sa drugim jugoslovenskim narodima na Balkanu. Izvesno je da "liberalna buržoazija nije više imala pravo da istupa u ime slovenačke nacije, jer su njeni interesi došli u suprotnost sa interesima nacije kao celine. Čitava njena praktična politika bila je oportunistička i štitila je njene klasne interese, a ideološki se često gubila i u nekoj novoj formi panslavizma, koji je izgubio svaku konkretnu političku sadržinu i ostao samo reakcionarna iluzija koja je imala da prikrije ceo sitničarski oportunizam slovenačke buržoaske politike"⁵.

Borba za nezavisnost slovenačkog naroda vođena je zalaganjem za samostalnost kulture, jezika, zatim ekonomije, a tek onda politički i to isključivo mirnim, demokratskim putem. Računalo se da će se snagom slovenačke kulturne samostalnosti doći do jačanja političkih snaga koje će biti za samostalnost. Prva etapa diferencijacije slovenačkog nacionalnog pokreta išla je putem "otcepljenja buržoaskih liberala od konzervativnog klerikalno-monarhističkog tabora", drugu etapu je predstavljalo "udaljavanje radničko-seljačkog elementa od buržoasko-veleposedničkog vođstva obe stranke, što je izazvalo snažan polet demokratskog pokreta na prelazu u naše stoleće"⁶.

Jugoslovenska Socijaldemokratska stranka je osnovana 1896. godine i organizaciono je predstavljala deo austrijske socijaldemokratije, koja nije imala svoje posebne principe. Prilikom njenog osnivanja istaknuto je da nacionalno pitanje obuhvata i duhovno povezivanje s drugim jugoslovenskim narodima. Etbin Kristan ističe "međunarodni" karakter slovenačke socijaldemokratije, jer ona nije ni "beznarodna" ni "protivnarodna". "Ovo principijelno stanovište prema građanskoj politici ne zalazi dublje u nacionalno pitanje"⁷. Na osnovu početnih i iznetih stavova socijaldemokratije moglo bi se zaključiti da je slovenačka socijaldemokratija anacionalna. Tokom osamdesetih i devedesetih godina, socijaldemokratske grupe i pojedinci zaista nisu forsirali nacionalno pitanje i to ne zbog represije već zato što su smatrali da

5 Edvard Kardelj – *Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja*, "Kultura", Beograd 1960, str. 319.

6 Isto, str. 326.

7 Vlado Strugar – *Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda*, – "Rad", Beograd 1956, str. 130.

će ono tokom vremena doći na red⁸. Tek sa osnivačkim kongresom, slovenačka socijaldemokratija je pokazala da nacionalno pitanje pripada njenom delokrugu. Samim svojim imenom slovenačka socijaldemokratija je pokazala da računa na "ljubav i bratstvo svih jugoslovenskih naroda".

Na VI kongresu austrijske socijaldemokratije 1897. godine E. Kristan je tražio ravnopravnost hrvatske i slovenačke nacije sa ostalim nacijama u Monarhiji. On je istakao da Jugosloveni u Monarhiji teže ka kulturnom ujedinjenju. Na kongresu se videlo da nerešeno nacionalno pitanje u Austriji predstavlja ključno pitanje, da je ono potresa više od bilo kog drugog pitanja, da je nužnost reorganizacije države na pomolu. Slovenačka socijaldemokratija je trebalo u tom pogledu da ode korak dalje od tzv. austromarksista.

Etbin Kristan u članku *Nacionalizam i socijalizam u Austriji* 1898. godine iznosi prvo značajnije teorijsko gledište o rešenju nacionalnog pitanja na bazi personalne autonomije. Osnovna teza tog shvatanja je: nacionalno pitanje je uslov svakog drugog napretka. Slovenci nisu ni za državni centralizam ni za autonomiju, jer slovenačka nacija živi u nekoliko pokrajina, a većinska je samo u Kranjskoj.

Zbog postojanja nacionalnih manjina, nacionalno pitanje u Austriji se ne može rešiti autonomijom pokrajina, već samo federalizmom. "Federacija nacije je cilj socijalizma, u kome se i nalazi rešenje nacionalnog pitanja."⁹

Kako se zamišljalo ostvarivanje federalizma u Austriji? Federalizam je, po Kristanu, pre svega kulturno a ne političko pitanje. Njime se ne teži uništenju Austrije, već samo njenom reorganizovanju. On zaključuje da je uslov za federalizam nacije federalizam individua. "Ako je pravi centralizam istovetan sa apsolutizmom, stvarni federalizam je identičan sa slobodom individua, slobodom nacija, slobodom čovečanstva", jer socijalistički ideal je slobodno društvo, kojim se ne vlada, već "koje se formira po vlastitoj volji i vlastitoj spoznaji."¹⁰

Ideja federalizma je prvi put kročila na političku scenu. Prvi put je jasnije istaknuta razlika između federalizma i autonomije. Nacionalno pitanje, po Kristanu, nije teritorijalno pitanje. Ono se uvek tiče pre svega ljudi, a ne zemlje. Zato ako se Austrija reorganizuje, doći će i do prosperiteta zemlje¹¹.

U septembru 1899. godine u Brnu je održan VII kongres austrijske socijaldemokratije, koji je imao poseban značaj za nacionalno pitanje. JSDS

8 Dušan Kermavner, – *Začpetki Slovenske socialne demokracije u desetletju 1884-1894*, "Cankarjeva založba" v Ljubljani 1963.

9 E. Kristan – *Nationalismus und sozialismus in Osterreich Akademie, Sozialistische Revue*, Prag 11. VIII 1898, str. 458.

10 E. Kristan – *Nationalismus und sozialismus in Osterreich Akademie, "Sozialistička Revue"*, Prag 11.VIII 1898, str. 490.

11 Zgodovinski arhiv KPJ, T.V. – *Socijalističko gibanje v Sloveniji 1869-1920*, Beograd 1951, str. 57-59.

je istupila sa predlogom rezolucije "Međunarodna socijalna demokratija i nacionalni spor u Austriji". Kristan je isticao da će putem "slobodnog društva" (a ne "države po sebi") doći i do slobodnog razvoja nacije. Predlog rezolucije nije naišao na podršku većine kongresa. No zaključci Brnskog kongresa su vrlo značajni, pošto je istaknuto da bez rešenja nacionalnog pitanja nema ni rešenja bilo kog drugog pitanja, pogotovu ne kulturnog razvitka naroda. Rešenje nacionalnog i jezičkog pitanja ima presudan značaj za Austriju. Da bi se u Austriji uspostavio nacionalni mir, potrebno je da se ona preobrazu u demokratsku narodnu saveznu državu, da se umesto istorijskih krunskih zemalja, osnuju samoupravna tela razgraničena nacionalnim granicama sa zakonodavstvom i upravom narodne većnice, izabrane na osnovu opšteg, jednakog i neposrednog prava glasa. "Sve samoupravne pokrajine jednog naroda sačinjavaju zajedno narodnosno-jedinstveni savez, koji obavlja svoje narodne poslove potpuno autonomno", pri čemu "prava nacionalnih manjina štiti poseban zakon koji treba da donese poseban državni parlament". Ne priznaju se nikakve nacionalne povlastice, a odbacuje se zahtev za državnim jezikom. Ukoliko je potreban posredstveni jezik, o tome treba da odlučuje državni parlament¹².

Brnski kongres je priznao pravo ravnopravnog razvitka svake nacije u Austriji. On je doneo dva načelna programska zaključka. Prvi da je jugoslovenski stav razvoj nacionalne kulturne autonomije, a drugi da se kulturna autonomija razvija na nacionalnoj teritoriji. Oba stava se svode na autonomni kulturni razvoj nacija.

Brnski kongres je pokazao da je suština važnija od forme, to jest da će se nacionalno pitanje rešiti tek kad se reše druga važnija pitanja. Austrija treba da se reorganizuje u smislu davanja prednosti nacionalnim nad pokrajinskim i administrativnim elementima. Posle tog kongresa dolazi do razmišljanja između slovenačke i austrijske socijaldemokratije. Austrijska socijaldemokratija i dalje ostaje na stanovištu personalne autonomije. U članku Albina Prepeluha "Socijalizam i Jugosloveni" kaže se da samo ukupnim privrednim i kulturnim razvojem jugoslovenski narodi u Austriji mogu očekivati i potpuno nacionalno oslobođenje. Njihovo naglo ujedinjenje u jedinstvenu zajednicu unutar Austrije bilo bi, po Prepeluhu, opasno, jer bi tu zajednicu, zbog mnogih nerešenih pitanja, razdirao šovinizam. Tek s pobedom socijalizma može doći i do ujedinjenja Jugoslovena, smatra Prepeluh, a dotle je njihova dužnost da zajednički sa ostalim socijaldemokratijama stvaraju nove društvene odnose.

Kasnije se u slovenačkoj socijaldemokratiji javljaju pojedinci koji podržavaju stavove Brnskog programa i ne suprotstavljaju se teoriji o personalnoj autonomiji. U raspravama vođenim uoči III kongresa JSDS 1900.

12 Vlado Strugar – *Socijalna demokratija o nacionalnom pitanju jugoslovenskih naroda* – "Rad" – Beograd 1956, str. 136.

godine Melhior Čobal je istakao da se slaže sa stavovima austrijske socijaldemokratije, jedino te stavove treba približiti slovenačkoj stvarnosti. Franc Bartl je takođe isticao da je Brnski program dovoljna osnova za delovanje slovenačke socijaldemokratije, s tim što se nacionalnom pitanju daje previše značaja¹³. Na VIII kongresu austrijske socijaldemokratije 1901. godine slovenački socijaldemokrati ističu želju da se izmene i prošire shvatanja o personalnoj autonomiji.

Etbín Kristan je istakao mogućnost kombinovanja teritorijalne i personalne autonomije, kako bi se izbegla mogućnost utapanja nacionalnog programa u opšti program.

Program austrijske socijaldemokratije usvojen na VIII kongresu u Beču nije razmatrao nacionalno pitanje, odnosno nije menjao stavove Brnskog programa. U nemogućnosti daljeg delovanja po nacionalnom pitanju, JSDS je proširila veze sa italijanskom socijaldemokratskom strankom u Trstu i sa hrvatskom i dalmatinskom socijaldemokratijom.

Borbom za opšte pravo glasa JSDS je na posredan način delovala i kad je reč o nacionalnim odnosima unutar Austrije. Ona je u to vreme bila politička organizacija skromnog uticaja i skromnih mogućnosti. Sa svega nekoliko lokalnih odbornika, ona nije predstavljala nikakvu političku uticajnu snagu u Sloveniji, pa se pretežno bavila organizacionim i ekonomskim problemima. Ali bila je stalno prisutna u političkom životu Slovenije. "Jugoslovensko pitanje u ovom razdoblju ustupilo je prednost drugim problemima i zadacima, na kojima je partija okupljala i pokretala slovenačke radnike¹⁴".

Borbom za opšte pravo glasa socijaldemokratija Austrije je smatrala da će ostvariti stavove Brnskog programa, da će rešiti slovenačko, češko i sva druga pitanja unutar Austrije. To je rezultiralo da je Car, pod pritiskom mnogih političkih faktora u zemlji i van nje, 26. januara 1907. doneo Zakon o opštem pravu glasa, raspustio parlament koji je radio na starim osnovama i raspisao nove parlamentarne izbore. JSDS je u tim promenama videla veliku šansu za svoje delovanje i za proširenje svog političkog uticaja.

Početcem februara 1907. godine u Trstu je održan VI kongres JSDS, na kome je ponovo govoreno o jugoslovenskom pitanju. Posebno je na tome bio angažovan E. Kristan. On na Kongresu govori o sve većem približavanju jugoslovenskih naroda u Austriji, i to sa neskrivenim simpatijama predstavnika tih naroda. Kao u doba Stanka Vraza, ističe se sličnost Slovenaca sa "plemenima" Hrvata, Srba i Bugara. Sličnost jezika je tolika da se može govoriti ne o razlici jezika već o razlici narečja¹⁵.

13 Zadovinski arhiv KPJ, T. V. – *Socijalističko gibanje u Sloveniji 1869-1920*, Beograd 1951, str. 73.

14 Enver Redžić – *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*, "Narodna knjiga", ISI, Beograd 1977, str. 204.

15 ZA, referat E. Kristana, *O socijalnoj demokratiji i jugoslovenstvu*, str. 143.

Upravo se sličnošću jezika, kao osnovnog elementa kulture i najosnovnijeg obeležja nekog naroda, kako smatra Kristan, može govoriti o svim drugim sličnostima. Jezik može poslužiti kao polazna osnova ukupne zajednice. Upravo razrešenje jugoslovenskog pitanja leži u sličnosti jezika jugoslovenskih naroda. Na osnovu tih postavki, Kristan je smatrao da jugoslovensko pitanje stvarno nije ni političko, ni pitanje uspostavljanja jugoslovenske države, ni pitanje karađorđevićevske ili koburške dinastije, već da je pre svega pitanje zajedničkog jezika, zajedničke književnosti svih Jugoslovena, koji u sadašnjoj rasparčanosti stoje na putu svome vlastitom razvoju i napretku sveopšte kulture. Jezički ujedinjeni, oni bi "lako postali veoma značajan faktor kulture"¹⁶. Kongres se nije odredio prema tim Kristanovim stavovima, ali je partijskim organima stavio u zadatak da se više usmere ka jugoslovenskom pitanju da se razviju veze sa socijaldemokratskim organizacijama u Hrvatskoj, Srbiji i Bugarskoj i da se objavi brošura u vezi s tim zadacima.

To je na neki način bila i agitaciona kampanja za izbore zakazane u Austriji na osnovu Zakona o opštem pravu glasa. U toj agitaciji jugoslovensko pitanje je prvi put zauzelo istaknuto mesto. Na izborima je JSDS dobila oko 30.000 glasova, ali to nije bilo dovoljno ni za jedno poslaničko mesto u parlamentu. No ona se održala kao politička snaga u Sloveniji, kao nosilac jugoslovenske misli i ideja, koja je za preispitivanje položaja Slovenaca unutar Austrije, što je snažno došlo do izraza.

Kada je 1908. godine došlo do aneksije Bosne i Hercegovine, to pitanje je najsnažnije probudilo interesovanje JSDS za jugoslovensko pitanje. "Rdeći prapor", organ JSDS, odmah je posle aneksije pisao da je faktički aneksijom Bosne i Hercegovine ukinut austrougarski dualizam i uveden trijalizam. Nacionalno pitanje jugoslovenskih naroda postavljeno je kao jedno od najvažnijih u Monarhiji i nije se moglo rešavati bez stava socijaldemokrata. Zbog toga je istaknuto da je neophodan sastanak svih socijaldemokrata, verovatno misleći na socijaldemokrate jugoslovenskih naroda¹⁷. Dr Henrik Tuma, jedan od vodećih socijaldemokrata Slovenije, pisao je u "Rdećem praporu" o značaju slovenskog pitanja posle aneksije Bosne i Hercegovine, objavljujući u nekoliko nastavaka članak sa nazivom *Bosna in Hercegovina v luči slovenskega prašanja in avstrijski problem*.

Tako je jugoslovensko pitanje došlo na dnevni red, u smislu stvaranja autonomije za sve jugoslovenske narode. Tuma govori da se stvaranju jugoslovenske zajednice u Monarhiji više suprotstavlja Mađarska nego Austrija, jer se time neposredno ugrožavaju mađarski interesi. Paradoksalno je što su u aneksiji slovenački socijaldemokrati videli svoju šansu, a ne imperijalnu politiku Monarhije. Po Tumi, Austrija treba autonomijom da reši pitanja

16 ZA, str. 145.

17 "Rdeći prapor" – *Bosna in Hercegovina*, 10. X 1908.

međunacionalnih odnosa slovenskih naroda, a i Mađara, inače će doći do raspada. Ona može rešiti problem autonomije samo ako prihvati ideje socijaldemokratije: "jedino uvođenje demokratskog internacionalnog principa omogućava prirodno okupljanje slovenske, hrvatske, srpske i bugarske skupine, koja se rasprostire na Balkanu preko granica Austrije"¹⁸. Time bi bio učinjen korak ka rešenju jugoslovenskog i balkanskog pitanja. Aneksiju Tuma smatra "prirodnim korakom razvoja Austrije", ističući da socijaldemokratija "sa zadovoljstvom" treba da primi aneksiju kao šansu za sve ostale jugoslovenske narode u Monarhiji.

Tuma ukazuje na italijanske pretenzije prema Balkanu, smatrajući to glavnom opasnošću, posebno za slovenački narod. Italija, koristeći "glupu" politiku Austrije prema Srbiji, ima šanse da Srbiju pridobije kao saveznika. Stoga Austrija, posle aneksije, mora izmeniti odnose prema svim balkanskim narodima ukoliko ne želi da od njih stvori neprijatelje i izgubi uticaj na Jadranskom moru i celom Poluostrvu. Ona samo davanjem autonomije može da zadobije uticaj na slovenske narode. Isto tako treba da omogući stvaranje i jedne celine slovenskih naroda unutar Monarhije ukoliko to oni žele. Tako bi, kaže na kraju članka Tuma, nastala "austrijsko-balkanska zajednica" koja bi sprečila izbijanje rata.

Prema "Rdećem praporu" jugoslovensko pitanje je postalo najvažnije političko pitanje JSDS posle aneksije Bosne i Hercegovine, koja daje novu mogućnost povezivanja Jugoslovena unutar Monarhije. Najvažnije je da do 1908. godine socijaldemokratija nije pominjala mogućnost raspada Austrije. Samo su najhrabriji spominjali Austriju kao federaciju slobodnih naroda. Ukoliko bi se raspala, Austrija bi bila priključena Nemačkoj, što bi bila "prirodna činjenica", najpre putem carinske unije (privredne celine), a zatim političkim ujedinjenjem.

Za razliku od Čeha, koji su u raspadu Austrije videli jedinu mogućnost za stvaranje svoje sopstvene nezavisne države, u Sloveniji takva strujanja nisu postojala. Slovenački političari, a isto tako i oni socijaldemokratskog opredeljenja, više su se usmerili na pripajanje Trsta autonomnoj Sloveniji. To bi bio početak stvaranja podunavske federacije, koji se smatrao "velikim ciljem" Slovenije, koji bi je uzdigao na zavidno mesto u Austriji. No slovenački političari nisu znali da Trst predstavlja isuviše značajan politički i privredni faktor Austrije i Nemačke da bi bio prepušten Sloveniji. Osim toga, na Trst je pretendovala i Italija, a u slučaju raspada Austrije, i buduća federacija slobodnih naroda Balkana, ili jugoslovenska država.

Otklanjanjem revolucionarnog i prihvatanjem mirnog, demokratskog i parlamentarnog delovanja, JSDS je prestala da bude faktor opasnosti za

18 Enver Redžić – *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*, "Narodna knjiga", ISI, Beograd 1977, str. 207.

Austriju. U to vreme bila su značajna i stanovišta drugih političkih stranaka desne orijentacije u Sloveniji i razne narodno-radikalne i klerikalističke grupe i partije koje su isticale značaj sopstvenog opstanka, retko uviđajući bliskost jugoslovenskih naroda ne samo po jeziku već i po drugim interesima i po položaju¹⁹.

Većina tih težnji ako su bile jugoslovenski usmerene, polazile su od toga da Slovenija najpre treba da bude autonomna da bi se udružila sa bilo kim. Nikakva zajednica, pa ni jugoslovenska, ne može stvarati samostalnu Sloveniju ili ne priznati slovenačku nacionalnu posebnost.

U duhu aneksije održan je i VII kongres JSDS. Dva najvažnija dokumenta kongresa su referat E. Kristana o političkom položaju partije i rezolucija o političkom položaju zemlje.

U Kristanovom političkom referatu se kaže da istorija Jugoslovena može biti samo deo opšte istorije "veće zajednice" kojoj oni pripadaju. Pokušavajući da nađe kompromis sa Brnskim nacionalnim programom, Kristan tvrdi da Srbi, Hrvati i Slovenci jedinu šansu imaju u autonomiji i nesuprotstavljanju drugim narodima. Aneksija je, po njemu, imperijalistički čin koji je samo zakomplikovao odnose na Balkanu. No ujedinjenje sa bosanskim Jugoslovenima nema manji značaj od ujedinjenja sa Srbijom. Narod Bosne mora sam da odlučuje o svojoj sudbini ako ga je već Monarhija primila pod svoje okrilje. Aneksijom Bosne je još više uzdrman temelj dualizma Monarhije; potreba za trijalizmom je sve izraženija. Obrazovanje jugoslovenske države kao pariteta Ugarskoj i Nemačkoj je sve više politička potreba.

U vezi sa aneksijom, JSDS je istakla potrebu za "zajedničkom konferencijom" svih socijaldemokratskih partija jugoslovenskih naroda. Tako je došlo do konferencije JSDS u Ljubljani 21. i 22. novembra 1909. godine, na kojoj su učestvovali predstavnici jugoslovenskih socijaldemokratija, a i predstavnici austrijske, češke i tršćanske socijaldemokratije. Karl Renner je na konferenciji istakao da su Jugosloveni jedan narod bez obzira na to što su podeljeni u tri vere i da imaju pravo da se ujedine. Isto tako Viktor Adler je istakao potrebu reorganizacije Austrije u skladu sa Brnskim programom²⁰.

Etbin Kristan je na konferenciji i dalje isticao značaj kulturnog pitanja, posebno jezika, ističući da je to važniji cilj od stvaranja jugoslovenske države koja bi bila nemoćna u odnosu na kulturno razvijenije Nemce i Mađare. J. Demetrović je više govorio o političkom aspektu jugoslovenskog pitanja no o radu na stvaranju jedinstva Slovenaca, Hrvata, Srba i Bugara, u oblasti kulturne, a ne državne celine. Taj stav pokazuje da socijaldemokratija još nije napustila princip autonomije.

19 Lojze Ude – *Slovenci in jugoslovanska skupnost*, – "Založba obzorja", Maribor 1972, str. 20-80.

20 "Rdeči prapor", 27. XI 1909.

Ljubljanska konferencija je donela "Tivolsku rezoluciju", koja ističe da:

"Austro-ugarski Jugosloveni smatraju konačnim ciljem svoga nacionalno-političkog stremljenja potpuno nacionalno ujedinjenje svih Jugoslovena, bez obzira na razliku imena, vjere, pisma i dijalekta ili jezika", a i da "delovi velikog jugoslovenskog naroda teže da se konstituišemo kao jedinstven narod, bez obzira na sve veštački napravljene državno-pravne i političke pregrade, želeći zajednički nacionalno-autonomni kulturni život kao slobodna jedinica u potpunoj demokratskoj konfederaciji naroda."²¹

U Tivolskoj rezoluciji se ističe da: "Jugoslovenska socijaldemokratija sadašnje jugoslovenske narode smatra samo elementima koji treba da stvore jedinstven narod i konstatuje da je u svrhu oživotvorenja toga jedinstva neophodan smišljen zajednički kulturni i politički rad, bez obzira na današnje političke formacije i granice. U prvom redu smatra da je potreban sporazum o zajedničkom narodnom jeziku i pravopisu kao prvom preduslovu potpuno jedinstvenog nacionalnog života Jugoslovena. To se, međutim, postiže samo sistematskom postupnom kulturnom politikom u svim delovima toga naroda."²² Integracija jugoslovenskih naroda prema toj rezoluciji može biti samo postepen proces i to prvenstveno kao kulturna integracija, nikako silom i teritorijalnim osvajanjima.

Tivolska rezolucija je ostala čvrsto na stanovištu održavanja Austro-ugarske države iako je na konferenciji u Ljubljani došlo do različitih mišljenja, pa su i mnogi socijaldemokratski lideri JSDS kasnije iznosili svoja stanovišta o Ljubljanskoj konferenciji (A. Dermota, A. Prepeluh, H. Tuma i drugi). Anton Dermota je ukazivao na kompleksnost jugoslovenskog problema i njegove političke aspekte. Prepeluh je isticao da nije neophodno da jugoslovenski narodi napuste svoje kulturno i jezičko obeležje da bi stvorili svoju zajednicu, naprotiv, kulturne razlike ih mogu zbližavati. On ističe da je na konferenciji bilo mnogo improvizovanja i da je ona proizvod "troice muževa" (Kristana, Tume i Demetrovića) i da "pretpostavlja da je ostavila utisak prevelike utopije i neaktuelnosti iako je došla posle nemira koji je aneksija izazvala."²³ Tuma kasnije ističe mnoge iluzije konferencije, naročito one koje govore o brzom stvaranju jugoslovenskog naroda od više posebnih nacija. Slovenci predstavljaju poseban nacionalni identitet i treba da sačuvaju svoj jezik i kulturu. Po njemu i makedonski Sloveni predstavljaju "posebnu narodnost".

Značaj Ljubljanske konferencije, odnosno Tivolske rezolucije je u tome što je pokušala da okupi sve jugoslovenske socijaldemokratije na bazi rešenja jugoslovenskog pitanja u Austrougarskoj. Ona je objektivno išla ka

21 ZA – *Tivolska rezolucija*, str. 202.

22 Isto.

23 Albin Prepepeluh, ZA – *Pripombe k naši prevratni dobi*, Ljubljana 1938, str. 71.

stabilizaciji odnosa unutar Monarhije, koju su potresali brojni nacionalni zahtevi raznih naroda. Ta konferencija je bila "pokušaj njenih sazivača i organizatora da postavljanjem jugoslovenskog pitanja u duhu nacionalne kulturne autonomije okupi i ujedini socijalističke pokrete jugoslovenskih zemalja, da se jugoslovenske socijaldemokratske partije u Monarhiji afirmiraju kao instrument i nosilac jugoslovenskog jedinstva, izraženog, prije svega, u jedinstvu kulture"²⁴. Sigurno da takvo stanovište nisu mogle prihvatiti neke druge socijaldemokratije i pojedinci, ali je takvo stanovište JSDS ostalo još dugo njen program.

Uskoro je održana prva Balkanska socijaldemokratska konferencija u Beogradu 7-9. januara 1910. godine, na kojoj su predstavnici balkanskih socijaldemokratija insistirali na balkanskoj federaciji, a predstavnici jugoslovenskih socijaldemokratija iz Austrougarske na idejama Tivolske rezolucije. JSDS su predstavljali H. Tuma i J. Demetrović. Tuma je govorio o slabosti proletarijata Balkana da sam istraje na povezivanju jugoslovenskih naroda i da treba sačekati jačanje proletarijata na međunarodnom planu. On je ponovo istakao značaj principa autonomije za integraciju i održanje mira na Balkanu, ističući da je "istorijska misija Austrije da ostvari tu autonomiju", jer jedino tako može opstati kao država, a da zbog "prirodnog razvoja Austrija mora ići napred ka narodnoj autonomiji. Ta svest daje austrijskom proletarijatu snagu i nadu za budućnost kao što balkanski Srbi i Bugari streme konferenciji balkanskih država da bi tako sprečili mešanje velesila. Ali balkanske države su stvarno lopta među velikim silama i utopija je balkanskog proletarijata da se na taj način reši balkansko pitanje"²⁵. Tako je jugoslovensko nacionalno pitanje na Beogradskoj konferenciji imalo dva pravca, balkanski i austrijski. Jugoslovenski narodi su ostali politički razjedinjeni, ali kulturno povezani, što je izazivalo protivrečnosti i neshvatanja. Pozitivan rezultat Beogradske konferencije je povezivanje jugoslovenskih socijaldemokratija u organizacionom smislu.

U vezi sa nacionalnim pitanjem bilo je značajno i pisanje lista "Naši zapiski", organa JSDS koji je izlazio 1902-1914. godine. Ukazujući na nerešeno nacionalno pitanje, "Naši zapiski" 1905. godine pišu da "prvo sredstvo koje nas mora ozdraviti je jak parlament, izabran na osnovu narodne volje i pravde, taj parlament bi nam mogao dati na osnovu demokratije, na federativnoj osnovi ustav, koji bi odgovarao potrebi vremena"²⁶.

Posle 1910. godine, jugoslovenstvo je postalo osnova delovanja JSDS. U "Rdećem praporu" se isticalo da "još nikada jugoslovenstvo nije bilo tako potpuno saglasno u pozitivnoj stvari... i pokazalo se još nešto drugo: ne

24 Enver Redžić – *Austromarksizam i jugoslovensko pitanje*, "Narodna knjiga", ISI, Beograd 1977, str. 204.

25 ZA, str. 211.

26 "Naši zapiski", III, 1905, str. 74.

postoji stranka koja bi mogla okupiti sve jugoslovenstvo u takvo jedinstvo kao socijalna demokratija... I slovenački socijaldemokrati imaju dobar deo zasluga što je do toga došlo. Nije to bio samo slučaj da je Prva jugoslovenska konferencija održana u Ljubljani²⁷.

Opstanak Austrije se nije dovodio u pitanje. Ona je "veoma bolesna", ali njen raspad je "utopija", jer pruža pogodnosti za razvoj naroda. JSDS se protivi trijalizmu koji zagovaraju partije građanske orijentacije i smatra da je najrealnije ujedinjenje jugoslovenskih naroda u okviru Austrije, pominjući primer ujedinjenja Italije. Pošto nacionalno pitanje potresa Austriju, ono mora biti rešeno u smislu ravnopravnosti naroda, a ne dualizma. Zato se postavlja pitanje "da li je moguće sadašnju dvojnu državu pretvoriti u savez naroda, dakako ravnopravnih naroda, ili nije. Samo u takvoj reformi nalazi se rešenje. Ali na tu reformu nije moguće čekati do sudnjeg dana. Državna bolest toliko je napredovala da joj je hitno potreban radikalni lek, inače svaka terapija biće uzaludna"²⁸.

Osmi kongres JSDS je održan u maju 1912. godine. Na njemu je govoreno o opštem stanju u Austriji. U referatu o političkom položaju E. Kristan ističe da građanske partije u Austriji nisu u stanju da reše nacionalno pitanje. Stoga socijaldemokratija ima veliku šansu i obavezu da učestvuje u reorganizaciji Austrije, a prvi čin je opšte pravo glasa koje omogućava socijaldemokratiji pravično učešće na izborima. Na kongresu je ukazano na opasnost od zaostalog feudalnog mađarskog plemstva, koje je ogromna kočnica razvoja Austrije u modernu državu. Proletarijat kao glavna politička snaga socijaldemokratije ne sme nasesti buržoaskoj nacionalističkoj politici.

Rezolucija VIII kongresa JSDS o "Jugoslovenskoj socijalnoj demokratiji i bratskim strankama" obavezala je JSDS da saraduje sa socijaldemokratskim strankama u Austrougarskoj i na Balkanu. Ona se na vešt način ogradila od separatizma čeških socijaldemokrata, zalažući se za jedinstvo svih socijaldemokratija u okviru Austrije. Kongres je pokazao da se, u suštini, JSDS još nije odvojila od austrijske socijaldemokratije, ostajući čvrsto u okviru "male internacionale" socijaldemokratske partije Austrije. Osnovni problem nerešenog jugoslovenskog pitanja je loš politički sistem Austrije. JSDS je nalazila mnogo razloga da slovenački narod ostane u okviru Austrije.

Novi događaji na Balkanu su uticali na stavove slovenačke socijaldemokratije. Naime, balkanski ratovi su uticali na angažovanje JSDS da se spreči mešanje velikih sila. Ona je došla u iskušenje da se izjasni protiv austrijskog političkog i vojnog mešanja na Balkanu. U "Našim zapiskima" (1913) isticano je da Austrija mirnom politikom treba da gradi odnose Ljubljane prema Zagrebu i dalje prema Solunu: "Austrija mora postati

27 "Rdeći prapor", 15. I 1910, str. 6.

28 "Zarja", 12. april 1912, str. 255.

slovenska i balkanska, a ne prestati biti Austrija.”²⁹ Umesto uplitanja velikih sila, rešenje treba tražiti u potpunoj autonomiji, uz koju je moguća centralizovana austrijska država. Uz takvu autonomiju austrijskih naroda moguć je razvoj austrijske države u smeru Balkana i Orijenta. Prirodna je veza slovensko-austrijske skupine s velikim ruskim kolosom. Rat nužno nameće autonomiju Austrije³⁰.

JSDS je prvi put nastupila sasvim samostalno. Austrijska socijaldemokratija je izdala svoj proglas “Radništvu svih naroda u Austriji”, koji je prihvatila i JSDS. U proglasu se protestuje protiv vojnog mešanja na Balkanu i ističe parola “Balkan balkanskim narodima” i “Dalje ruke od Balkana”. Henrih Tuma tada piše članak *Slovenačka socijaldemokratija i balkanski rat*, u kome ističe da je progresivan cilj odstranjenje zaostale polufederalne Turske sa Balkana. Ali i dalje ističe da se zbog balkanskih geografskih i etnoloških faktora odnosi balkanskih naroda i država mogu rešavati na kulturnom planu. Za Balkan bi, po Tuminom mišljenju, bio važniji personalni nego teritorijalni princip autonomije. Svi balkanski narodi treba da teže ka “federativnoj republici”, shodno prethodnim zajedničkim konferencijama.

Pod utiskom pobede Srba, Grka i Bugara nad Turcima, u Ljubljani je 23. februara 1913. godine sazvana vanredna konferencija JSDS, da bi se odredila prema tekućim događajima. Događaji su nalagali tešnju saradnju svih Jugoslovena u Monarhiji, a posebno saradnju njihovih partija. No ta konferencija je ostala na nivou Tivolske rezolucije. List “Zarja” je pisao o velikom značaju pobede nad Turskom, ali je ukazivao na zavisnost balkanskih država od velikih sila. A kad je izbio II balkanski rat, “Zarja” je ukazivala na opasnost od balkanskog nacionalizma i šovinizma kao osnovne prepreke dobrih međususedskih odnosa. Zadatak socijaldemokratije u toj situaciji je da “iznutra” izvrši korenitu promenu u sopstvenim državama da bi sa vlasti potisla šovinističke snage.

Shodno smernicama Beogradske konferencije, balkanski socijaldemokrati su imali dužnost da rade na stvaranju balkanske federacije, a austrijski socijaldemokrati na pretvaranju Austrougarske od dualističke države u savez slobodnih autonomnih naroda. Jugoslovensko pitanje po stavovima JSDS se moglo rešiti samo u tom smislu. Evidentno je da JSDS do 1914. godine nije uspela prevazići brnsko i tivolsko rešenje jugoslovenskog pitanja i da je razlika, sa, recimo, srpskom socijaldemokratijom još ogromna. Ali je JSDS konstantno išla ka pomaku od kulturnog ka državnom pitanju.

29 “Naši zapiski”, X, 1913, str. 136.

30 “Naši zapiski”, XI, 1914, str. 229.

Summary

Social Democratic Movement in Slovenia About the National Issue Until World War I

Slovenian social democracy is the result of overall struggle of the Slovenian people for their national emancipation. The idea of the Balkan federation was hardly contemplated and was mainly mentioned individually, in the context different from the ideas of the Balkan federation advocated, for example, by Serbian or Bulgarian social democrats. Until 1918 Slovenian social democracy contemplated plans about reorganization of Austro-Hungarian monarchy, to turn duality into triality, with Slovenian element besides the German and Hungarian. The most frequently mentioned idea (the Tivoli resolution and other plans) was creation of the Yugoslav unit (consisting of Serbs, Croats and Slovenians in Austria-Hungary) within the Habsburg empire. During World War the idea about creation of the Yugoslav state, together with Serbia and Montenegro (less frequently with Bulgaria) was very pronounced.